

Adrianna Seniów

"Polszczyzna Stefana Żeromskiego", Kwiryna Handke, Warszawa 2012 : [recenzja]

Studia Językoznawcze 12, 247-251

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE

Kwiryna Handke, *Polszczyzna Stefana Żeromskiego*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 2012, ss. 708

Mimo że twórczości Stefana Żeromskiego poświęcono wiele naukowych szkiców¹, książka wydana w 2012 roku z okazji osiemdziesiątych urodzin Kwiryny Handke jest opracowaniem wyjątkowym. Autorka, wybitna znawczyni twórczości Żeromskiego, inicjatorka nowatorskiego cyklu *Słownictwo pism Stefana Żeromskiego*, pisze we *Wstępie* recenzowanej monografii, że publikacja stanowi „osobiste, po latach nowe, odczytanie spuścizny pisarza” (s. 7). Najważniejszym założeniem książki jest ilustrowanie wniosków badawczych cytatami z tekstów pisarza, tak by mówił do czytelnika swoimi pracami. Taka metoda pozwala „ukazać w tekstach autorskich jak w zwierciadle idiolekt pisarza, stworzone przez niego kreacje językowe, możliwości, zamierzenia i intencje twórcze, a także cechy osobowości” (s. 5). Realizacja zamierzonego celu nie była zadaniem łatwym ze względu na ogrom materiału i rozległość problematyki, mimo tego udało się stworzyć niezwykle interesujące, przejrzyste studium o polszczyźnie wybitnego polskiego pisarza. Istotnym założeniem publikacji jest rozumienie wyrazu *polszczyzna* w szerokim, XIX-wiecznym, znaczeniu, czyli jako ogół właściwości polskich.

¹ Spis prac dotyczących życia i twórczości Stefana Żeromskiego, przygotowany przez M. Gabryś i J. Olszewską, znajduje się na stronie internetowej Stowarzyszenia imienia Stefana Żeromskiego, <http://stefanzeromski.pl/bibliografia/>.

Autorka umieszcza twórczość Żeromskiego w kontekście historycznym, społecznym, pokazuje, że to właśnie wydarzenia związane z dziejami Polski mocno ukształtowały go jako pisarza. Takie założenie determinuje kompozycję książki, złożonej z dwóch zasadniczych części. Pierwsza zatytułowana została *Kształtowanie się języka pisarza* (s. 11–254), druga zaś *Barwne światy Stefana Żeromskiego* (s. 255–648). Na opracowanie składają się teksty drukowane wcześniej oraz te, które są publikowane po raz pierwszy. Ponadto publikację uzupełniają: *Kanon wykorzystanych tekstów Stefana Żeromskiego* (s. 657–658), *Wykaz dzieł Stefana Żeromskiego z przyjętymi skrótami* (s. 659–662), *Wykaz utworów Stefana Żeromskiego według dat pierwszych wydań* (s. 663–665), *Wykaz skrótów* (s. 667–670), *Przywoływana literatura przedmiotu* (s. 671–677), *Nota o Autorce* (s. 679–681) oraz niezwykle imponujący *Wykaz najważniejszych publikacji naukowych Autorki w układzie tematycznym* (s. 683–704), który pokazuje rozległość zainteresowań badawczych Kwiryny Handke oraz jej ponadprzeciętną aktywność naukową.

W pierwszej ze wspomnianych części, złożonej z dwunastu rozdziałów, Autorka omawia etapy kształtowania się warsztatu pisarskiego Żeromskiego oraz podejmuje próbę scharakteryzowania najważniejszych cech jego języka, umieszczając je na tle ówczesnej polszczyzny. Szczegółowe opisy edukacji, mające wpływ na kształtowanie się osobowości twórczej pisarza, są bogato ilustrowane cytatami z *Dzienników* oraz trafnie komentowane. Budzi podziw umiejętne, tematyczne wybranie odpowiednich fragmentów z *Dzienników*, dzięki czemu czytelnik nie tylko zapoznaje się z biografią autora *Przedwiośnia*, ale dowiaduje się, jak rzetelnie pracował on nad swoim warsztatem i kształtowaniem własnej koncepcji twórczej. Z recenzowanej książki wyłania się ponadto wizerunek Żeromskiego jako człowieka żywo zainteresowanego sprawami języka ojczystego, gorliwie zaangażowanego w odnowę polszczyzny (s. 133–144), a ponadto człowieka wszechstronnego, aktywnie włączającego się we wszystkie istotne w owym czasie sprawy publiczne. Kwiryna Handke rekonstruując światopogląd Żeromskiego, przypomina wiele jego tekstów o charakterze polityczno-społecznym, co znacznie poszerza naszą wiedzę o pisarzu. Autorka zadała sobie trud zrekonstruowania poglądów Żeromskiego, dzięki czemu czytelnik dostaje gotową, spójną tego wykładnię, opatrzoną licznymi odniesieniami do literatury przedmiotu.

By ujrzeć pełnię języka, zarówno na poziomie wymowy, gramatyki, leksyki czy semantyki, Kwiryna Handke podjęła się niełatwego zadania uchwycenia związku elementów językowych z realiami epoki. Wyodrębniła zatem z diary-

stycznych zapisków Żeromskiego wtręty obcojęzyczne, których obecność wiąże się nie tylko z sytuacją polityczną, ale także z humanistycznym modelem ówczesnej edukacji. W książce podano również przykłady form językowych, które odzwierciedlają realia z czasów Żeromskiego, ujmując je w następujące kategorie: *nazwy i określenia osób; ubiory, moda; życie towarzyskie; życie studenckie; podróżowanie; kuchnia; miejsca; varia; nazwy własne*.

Osobne miejsce poświęcono Warszawie w *Dziennikach* Żeromskiego. Badaczka odnotowuje potoczne nazwy topograficzne, często odmienne od nazw oficjalnych, używane przez ówczesnych mieszkańców Warszawy, a dziś już nieistniejące. Stanowi to niezwykle cenne źródło wiedzy dla miłośników Warszawy oraz badaczy zajmujących się toponimią miasta. Natomiast w rozdziale *Warszawa Bolesława Prusa i Stefana Żeromskiego* (s. 85–101) Autorka podjęła próbę odtworzenia wizerunku Warszawy utrwalonego w nazwach obiektów, przyjmując, że „Nazwy nie tylko zaznaczają i określają miejsca i obiekty terytorium, ale również odzwierciedlają stosunki społeczne oraz rolę, jaką odgrywały w społeczności miasta poszczególne jednostki i grupy mieszkańców” (s. 85). Badaczka pisze, że zarówno Prus, jak i Żeromski utrwalali w swoich tekstach powszechnie używane warszawskie nazwy oficjalne i potoczne. Analiza porównawcza tekstów Prusa i Żeromskiego pozwoliła Autorce wyciągnąć wniosek, że to teksty Żeromskiego dostarczają o wiele więcej ciekawego, oryginalnego materiału językowego z zakresu nazw miejskich, który „odzwierciedla ówczesne tendencje językowe przejawiające się w nazewnictwie miasta, zwłaszcza w uzusie społecznym” (s. 101).

Recenzowana książka dostarcza czytelnikowi również wiedzy o najważniejszych cechach języka utworów Żeromskiego, do których należy zaliczyć: obecność regionalizmów, kolokwializmów, słownictwa erudycyjnego, specjalistycznego, umiejętność nadawania wyrazom nowych odcieni znaczeniowych, bogactwo synonimiki; pokazuje ponadto troskę pisarza o stan polszczyzny, postulaty wzbogacenia jej o elementy dawne i ludowe. Badaczka zauważa bogactwo form derywowanych w twórczości pisarza, omawia jego funkcje w tekstach. Podkreśla też, że Żeromski potrafił wykorzystać niemal wszystkie właściwości porównania, czyniąc zeń istotny środek służący kreacji człowieka (s. 116–130). Omówiona została również rola animizacji i personifikacji (s. 187–196).

Ważny postulat metodologiczny, będący istotną wskazówką dla wszystkich badaczy języka, zawiera podrozdział poświęcony indywidualizmom, osobliwościom i neologizmom Żeromskiego. Handke uważa, że wiedza i kompetencje

badacza, którego dzieli duży dystans czasowy od analizowanych tekstów, nie są wystarczające, by apriorycznie zakładać, że dane leksemy stanowią *novum* twórcy, tym bardziej że opracowania leksykograficzne nie są pełnym źródłem wiedzy o lekсыce danego okresu polszczyzny.

Pod koniec tej części Autorka opisuje również projekt serii wydawniczej *Słownictwo pism Żeromskiego*, wymienia i krótko omawia wydane już tomy wchodzące w skład serii, która może stanowić niezwykle interesujący materiał do badań twórczości Żeromskiego.

Pierwszą część książki zamyka obszerny aneks jednostek słownikowych oraz połączeń apozycyjnych pochodzących z pism Żeromskiego, a nienotowanych w *Słowniku języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego.

Druga część omawianej monografii poświęcona została znaczeniu barw w kreacji świata tekstów Żeromskiego. Z analizy wynika, że Żeromskiego charakteryzowała niezwykle wrażliwość kolorystyczna, „która przełożyła się w jego tekstach na malowanie portretów ludzi i obrazów otaczającego świata, a tym samym na rozległy materiał językowy z tego zakresu” (s. 257). Analizy niełatwego, różnorodnego przecież materiału są niezwykle rozległe, Badaczka świadomie i z wielkim kunsztem łączy w nich „genezę i znaczenie samych nazw barw, ich znaczenie jako barwnych składników tekstu i wreszcie – malarską istotę przywołanej barwy w konkretnych autorskich opisach” (s. 258). Ogrom materiału, na który składają się 12 082 leksemy, budzi szacunek, tym bardziej że prowadzone analizy przejrzysto uwypuklają swoiste cechy warsztatu pisarza. Kolejne rozdziały tej części są szczegółowymi studiami poświęconymi polom semantycznym następujących barw: czerwonej (s. 261–326), żółtej i złotej (s. 327–382), zielonej (s. 383–410), niebieskiej (s. 411–416), błękitnej (s. 417–543), fioletowej (s. 455–475), szarej (s. 477–520), brązowej (s. 521–538), białej i czarnej (s. 539–591). Niezwykle cenne jest również porównanie barwnego słownictwa oraz zabiegów warsztatowych i upodobań kolorystycznych Henryka Sienkiewicza i Stefana Żeromskiego. Badania prowadzone na obszernym korpusie tekstów pozwoliły sformułować tezę, „że obaj pisarze zawarli w swoich tekstach spory zasób nazw i określeń kolorów, przy tym przewaga Żeromskiego jest w tej dziedzinie niewątpliwa”, co ilustrują przejrzyste zestawienia nazw barw w polach wraz z liczbą występujących leksemów u każdego twórcy. Podsumowanie rozważań prowadzi do wniosków o upodobaniach kolorystycznych Sienkiewicza, w którego twórczości szczególne miejsce zajmują „barwy pola *czerviени* oraz różne leksemy oddające pasmo światła. Natomiast stosunkowo rzadko używa

on tzw. barw zimnych z pól *błękitu i zieleni*, i w tym zasadniczo różni się od Żeromskiego, który jako portrecista i pejzażysta w szerokim zakresie wykorzystuje właśnie kolory z tych dwóch pól” (s. 654–655). Kwiryna Handke dostrzega jeszcze inną istotną różnicę między pisarzami: Sienkiewicz „doprowadził swój język do najwyższego stopnia wymaganej poprawności i nie odczuwał potrzeby jego wzbogacania”, Żeromski natomiast wzbogacał polszczyznę „leksykalnie, słowotwórczo i semantycznie. Sięgał zatem do skarbcza polszczyzny pełnymi garściami, wydobywał z niego to, co zgromadziły poprzednie pokolenia” (s. 655). Dlatego też „Jego portrety są żywe, trójwymiarowe i wielobarwne, z doskonale uchwyconymi rysami zewnętrznymi i wewnętrznymi. Jego pejzaże mają głębię i zróżnicowane walory kolorystyczne, zaś kontrasty barw, oparte w dużej mierze na *czerni i bieli*, równocześnie ukazują pełną paletę kolorów, z wszelkimi odcieniami” (s. 655).

Polszczyzna Stefana Żeromskiego autorstwa Profesor Kwiryny Handke jest wartościowym, wnikliwym studium, obowiązkowym dla wszystkich badaczy Żeromskiego. Warto podkreślić, że mimo trudnych zagadnień językoznawczych, które porusza Autorka, książka napisana jest w sposób jasny i przejrzysty, co sprawia, że stanowi ona niezwykle zajmującą lekturę. Dlatego też, obok specjalistów, wśród jej odbiorców znajdują się na pewno studenci kierunków humanistycznych, nauczyciele, jak i wszyscy miłośnicy Stefana Żeromskiego.

Adrianna Seniów